

deld waren de prijzen er in die zomer ongeveer twintigmaal zo hoog als de officieel vastgestelde.

Door al deze factoren was het dagelijks leven voor vrijwel alle gezinnen in de zomer van '44 heel wat moeilijker geworden dan vóór de bezetting. De woning was verwaarloosd (bouw van nieuwe woningen vond niet plaats, verf was niet te krijgen), de rantsoenen waren krap en eentonig, vooral met te weinig vetten en te weinig vitamines, wat men kon aanschaffen was veelal van slechte kwaliteit (klef brood, afgeroomde, melk) en de huisvrouw of een ander gezinslid moest dagelijks in de winkels lang in de rij staan. Nieuwe kleding en nieuwe schoenen waren vrijwel niet te krijgen – hetzelfde gold voor de simpelste huishoudelijke artikelen: lucifers waren schaars geworden, wc-papier was in de zomer van '44 nergens meer te koop, zeep en waspoeder kreeg men maar weinig en wat men kreeg, was van bedroevende hoedanigheid. De winter werd met bezorgdheid tegemoet gezien omdat gevreesd werd dat men de woning onvoldoende of zelfs in het geheel niet zou kunnen verwarmen – eind augustus had de helft van de gezinnen nog geen brandstof gekregen; per gezin moest men 7 hectoliter ontvangen, in mei '44 waren de bonnen voor 4 hectoliter geldig verklaard maar als gevolg van de vervoersproblemen was de aflevering vertraagd.

Niet alleen moeilijker was het dagelijks leven geworden maar ook grauwer. Er was weinig afwisseling meer in. Thee en koffie waren uit de distributie verdwenen, sterke drank was schaars. De ingekrompen kranten, alle vehikels van Duitse propaganda, waren als geheel genomen nauwelijks het lezen meer waard – misschien bezat één op de vier gezinnen nog een verborgen radio maar in lang niet alle gevallen durfde of kon men daarmee naar de Londense uitzendingen luisteren. Van midden juli af mocht men zich, tenzij men een speciale vergunning bezat, 's avond na tien uur niet meer op straat bevinden – de geheel verduisterde steden en dorpen lagen er dan doods en verlaten bij. Vóór tien uur vonden nog wel concerten en toneelvoorstellingen plaats en kon men ook de bioscoop bezoeken – velen deden dat, alle vertogen in de illegale pers ten spijt, en het bioscoopbezoek nam na *D-Day* nog toe, toen rondverteld werd dat het Duitse filmjournaal beelden toonde van de gevechten in Normandië. De informatie die men kreeg over het verloop van de oorlog (en welk nieuws was belangrijker dan dat?) was schaars en dat wakkerde de vatbaarheid voor geruchten aan. De verificatie van die geruchten (als men daar al behoefte aan had!) was moeilijker geworden; de *Wehrmacht*, bezorgd voor het doorgeven van spionageberichten, had eind '43 doorgezet dat de telefoonaansluitingen van de meeste particulieren afgesne-